
Antonio Zavalari elkarrizketa

J O X E R R A G A R Z I A

SEKULA ELKARRIZKETATU GABEKO GIZONA

Barne lilura guztizko halako batek eraman ninduen ni bertsolaritzara, duela urte asko: komeni litzaizkidakeenak baino askoz gehiago. Xalbador, Lazkao Txiki, Azpeitiko hirukotea, Lopategi, Gorrotxategi... adi-adi egoten nintzaien begira, belarriak zabalik eta ahoa zabalago. Gozamen hutsa zitzaidan orduan bertsolaritza, eta, euskarak oraindik ere gordetzen duen magiaren bidez, jakina da ez dagoela gozamen hutsa baino gozamen beteagorik.

Inoiz ez zitzaidan burutik pasatu bertsoarekiko nire lilura horren nondik-norakoak aztertzea. Gero, ordea, afizio nuena ofizio bilakatu zitzaidan, edo nuen, ez baitakit hala beharrez ala hala beharrez gertatu ote zen hori. Aurrena irratian, telebistan gero, bertsoari lotua joan da beti nire ibilbide profesionala, eta, normala ere badenez, hasierako lilura hura errutina bihurtu ere bai zenbait unetan.

Denetik izango da komunikabideetan eman ditudan urte horietan: onetik eta txarretik. Nik neuk, balantzea egiten hasita, hutsune bat aipatu izan diet sarri adixkideei: sekula ez nuen lortu aita Zavalarekin elkarrizketa egiterik, eta ez da izango ahaleginduaren faltagatik. Ez da, ez, aita Zavala jendauean agertu zale. Asti askorik ere ez du izaten alferriko blagan enplegatzeko: lan bat bukatu orduko hurrengoari ekiten dion horietakoa baita. Solasa maite du, jakina, aita Zavalak: hori izan du, asko eta askotan, lan metodo nagusi.

► **Joxerra Garzia** idazlea eta EHUko Informazio Zientzien Fakultateko irakaslea da.

Kazetariona, ordea, ez da solasa, elkarrizketa baizik. Eta Zavalak maizenik solaskide, liburu bat osatu nahi duenak zer kontatua duenarengana jo behar baitu beti. Baina Zavalak, liburu ren bat osatzeko norbaitengana jotzen duenean, ez dio hari elkarrizketarik egiten. Solasean jarduten du, eta horrek irekitzen dizkio elkarrizketatzaileontzat itxita egon ohi diren ate guztiak. Solasa, Zavalaren kasuan, metodoaren muina baita. Elkarrizketak, berriz, denbora galtzea eta endredoa baino ez.

Niri dagokidanez, askorik uste ez nuela, telebista utzi eta unibertsitatera jauzi egin nuenean bizitu zitzaidan atzera ere lehengo su zaharra. Ez afizio ez ofizio, aztergai izan dut azken urteotan bertsolaritza, eta hainbeste urteren buruan, konturatzen naiz bertsolaritza ikertzea badela, alde batera, aspaldian sentitzen nuen lilura haren nondik-norakoak aztertzea.

Bertsolaritza aztertzeari ekin, eta sekula elkarrizketatu ez nuen gizonarekin egiten nuen topo orain bai eta gero ere bai. Izan ere, ez dago inola ere bertsolaritza ulertzerik aita Zavalarik gabe. Are gehiago: Zavalarik izan ez balitz, zer aztertzerik ere ez genukeen izango gainerakoek. Zenbat eta Zavalaren obren ezagutzan sakonago murgildu, haenganako nire miresmena handiago egiten zen. Zabala ez ezik sakona baita Zavalaren obra, herri-literaturaren adar eta adaxka guzti-guztietara hedatzen dena. Ez da arrasto txikienaz teoria oso bat eraikitzen duten horietakoa. Aitzitik, arrastoak bildu eta iradokizun xumeak egingo dizkizu, gehien jota. Arrastoak, ordea, ez ditu edonork aurkitzen, bidearen eta birlatzen duenaren berri zehatza dakienak baizik.

Esan gabe doa Jakin-ekoek aita Zavala elkarrizketatzeko aukeraz hitz egin zidatenean berehala onartu nuela proposamena.

ZAVALA TXIKIA ETXE-GIROAN

Elkarizketa, hala ere, ez da niretzat samurra izan, maixua elkarrizketatzea ez baita ikaslearentzat lantegi e rraza. Izan ere, maixua zapuzteko beldurrez, koipeke-rian erortzeko arrisku latza du, eta hori ere ez da kontua.

Nondik edo handik hasi behar, eta zera otu zitzai-
dan: hainbeste urtez lan isil eta atergabean jardun eta
hala ere sekula ez nekatzeko arrazoim bat izan behar
duela Zavalak, sekretu ren bat. Bertsolaritzarekiko nire
hasierako lilura hura gogoan, pentsatu nuen Zavala ere
lilura horrek berak jota behar duela, eta hortixe has-
te erabaki nuen: ea nondik-nora ote datorkion Zavalari
bertsolaritza eta herri literaturarekiko lilura hori, hain-
beste lan eta nekeren buruan ere lanerako kemena ema-
ten diona oraindik ere.

Gizakiam baitan horren luzaroan eta horren bizi-
rik dirauten joera eta sentipenak, ordea, txikitan ez bada
gaztetan sortutakoak izan ohi dira, eta Zavalaren txikita-
ko kontuak aipatuz has-
te erabaki nuen elkarrizketa.

Tolosan jaioa zaitugu zu, 1928an. Sei senide zine-
ten, eta lau anaia zaudete gaur egun bizirik. Zer geratu
zaizu gogoan zeure umearotik, etxeko girotik?

Bai; anaia bat hamazazpi urterekin hil zen, sasoi ede-
rreko mutila. Eta arreba orain urte t'erdi. Nire haurtzarotik
eta etxeko girotik zer geratu zaidan? Oroitzapen on asko.
Urterik zoriontsuenak ordukoak izaten ditu gizakiak ge-
hien-gehienetan; eta nik ere bai.

Ba al zegoen zuenean gero hartu duzun bidea hart-
zera bultza zintzakeenik? Aitaren aldetik, amarenetik?
Anai-areben artean solas-giro berezirik?

Ezer gutxi zegoen gure etxean. Bertso zaharrik ere ez
zen gurean ezagutzen. Bilintxen *Ja-jai* izenekoak edo hola-
koren bat edo beste, gure amak kantatzen zituen, donos-
tiarra zenez. Aitaren eraginik apenas izan nuen, nik hamar
urte nituela hil zen bera eta. Amarengandik askoz gehiago.
Hark herri-jakinduria eta herri-hizkuntza asko estimatzen
zituen. Nola? Bera umetan bere amaren jaiotetxera joaten

zen: Zubietako Zugaztira; eta bere aitonarengandik-eta gauza eta kontu asko jasoak zituen; gero guri kontatzen zizkigunak. Adunatik ere gauza asko zituen ikasiak. Guretzat, izan ere, gure bigarren herria zen Aduna. Han izaten ginen udara pasatzen.

Hainbesteko garrantzia izan al du zuretzat Adunak?

Bai. Hango festetan entzun nituen nik lehenengo aldiz bertsolariak. Haietako bat Asteasuko Bautista Ondartza zela uste dut. Euskara ere, Adunakoa gehiago dudala uste dut, Tolosakoa baino. Tolosan, izan ere, gure gurasoen gizaldiak dena euskaraz egiten zuen. Guk, berriz, dena erdaraz. Gauza harigamia da gizaldi batetik bestera gauzak nola alda daitezkeen. Baina udaran Adunara joan eta euskara ikasi egiten genuen; eta, denbora berean, erdara erakutsi ere bai.

Leku ederrean geratzen da, orduan, zure jaioterria...

Baina askotan esan izan dudana: Tolosa izan ez balitz, ni ez nintzen bertso biltzen hasiko. Txikitandik ikusten baintuen nik Tolosan bertsopaper saltzaileak. Eskolapioetatik etxera bazkaltzera nindoala, bat edo beste han izaten zen kantari larunbatetan, merkatu-eguna egun homekin izaten da eta. Bertso-saltzaile hauek dira umetan nik ikusi eta urteen buruan bidea erakutsi zidatenak.

Bertsopaper saltzaile haiek eragiten zizuten lilura horietatik nola pasatu zinen, ordea, bertsopaperak bildu eta argitaratzera? Gogoan al duzu nola eskuratu zenuen zeure lehen bertsopapera?

◆
«Tolosako
bertsopaper
saltzaileei esker
bertsozaletu
nintzen ni»

◆
Jesuita sartu ondoren, 1953 urtean, larunbatez Tolosara joan eta hantxe zen bertso-saltzaile bat. Paper bat erosi nion. Baina ez nuen apuntatu eta orain ez dakit paper hori, nik neronek Tolosan erositako paper hori, zein den. Baina bertso-saltzaile hura badakit nor zen: Pello Saikola bertsolaria. Haren bertsoekin Auspoa-ren liburu erdi bat bete nuen handik urte batzuetara.

Eskutitz batean ere horixe eskatu nien etxekoei Oñatik, Burgosko probintziatik: Tolosako merkatura bertso-

saltzailereren bat azaltzen bazen, kanta-papera erosteko faborez, eta bidaltzeko. Bat, behintzat, bidali zidaten: Tolosako Tximela bertsolariak Izaskungo Amari jarritako bertsoak, beraren koronazioa orduan izan zen eta.

Beste hau ere oso gogoan dut. Nik 13-14 urte izango nituen orduan. Gu Tolosako parroki-plazan bizi ginen. Igande batean goizeko zortzietan, ni artean ohean nengoe-la, norbait kantari entzun genuen. Nor ote zen? Bertso-saltzaile bat. Estropadak pasa berriak ziren, eta Hondarribiak irabazi. Talde honen goralpenez jarritako bertso-saila saltzen zuen hark. Gu mezetara joan ginenean, gizon hura artean hantxe zegoen, eliz-atarian; eta mezetara sartu-atera zebilen jendeak, erosi egiten zion papera.

Gogoan al duzu eskola hasi aurretikako zerbait, bereziki markatu zintuenik?

Ez zait orain ezer bururatzen, hiru urte erkin-edo hasi nintzen eta. Lehenengo, orduan hasi berria izango zen eta *escuela vasca* izeneko batera bidali ninduten. Orduko ikastola izango zen. Baina berehalaxe aspertu nintzen han. Zera esan omen nuen: nik ez nuela neskekin eskolara joan nahi. Baina egitazko arrazoa beste bat izango zen: nik nire zaharagoko anaiak zihoazen tokira joan nahi nuela. Jesusen Bihotzaren Anaiek zuten ikastetxera, alegia. Hara joaten hasi nintzen, bada. Gertuan genuen, izan ere, ikastetxe hori. Hango jolastokia etxeko leihoetatik ikusten genuen.

Hermanos del Sagrado Corazón ikastetxean izan zentituen lehen eskolak. Handik, berriz, Eskolapioetara. Zer moduzko ikaslea zinen?

Batxillerra egitearren joan nintzen Eskolapioetara. Goizeko zortzietan sartzen ginen; eta ilunabarreko zazpi t'erdietan atera. Eguerdian, ordu t'erdiko tartea bazkaltzeko. Zer moduzko ikaslea nintzen? Estudiatzen nuen, bai, baina leher egin gabe. Pasamodu on batera iritsi eta nahikoa. Etxera joan eta historia eta literatura estudiatuko nituen; baina matematikak, kimika eta horiek ez. Nire gustuak nondik nora zihoazen oso agerian zegoen. Jolasak, berriz, futbola, batez ere, eta pilota piska bat. Baina horiek baino gehiago mendia. Mendiarekin zoramena neukan nik

orduan. Eta gero ere bai. Mendian, berriz, nekazari eta artzain askorekin topo egiten genuen, orduan orain baino gehiago, bai Euskal Herrian eta bai atzerrian ere, hemen bizi izan naizen urteetan. Jende horrekin hizketalditxo bat egin gabe ezin utzi. Hizketaldi horiek ere bultzatu ninduten bide honetan sartzera.

Zortzi urteko harrapatu zintuen gerra zibilak. Oro itzapenik ba al duzu hartaz? Orduan bizi izandakoak dira o roitzapenok, edo gerora, historia-lanetan aritutakoan biziberrituak?

Oroitzapen asko ditut. Zortzi urteko ume baten begiak oso txorrotxak dira, izan ere, holako gertakariak jasotzeko eta barruan gordetzeko. Nik nire oroipenak, eta nire adinekoek berenak, orduan ikusitakoak ez zaizkigu, ez, bizi garen artean ahaztuko. Ikusi ez ezik, entzun ere bai. Gerra ibilitakoek gauza asko kontatzen baitzituzten. Urte haietan alde batekoek bakarrik, beste aldekoak isil-isilik zirela. Baina ondoren hauek ere bai. Kontaera horiek orduan jaso, eta gero, handik laster, zera ikusi nuen: bazegoela han gaia edo harrobia liburu interesgarririk egiteko.

IKASI ETA BILDU: BILTZEN IKASI

«Zer ikusi, hura ikasi», dio esaera zaharrak. Zavalaren kasuan, ordea, ez dirudi, orain arte kontatu digunetik behintzat, txikitari etxean bizi izandako giroak kutsatuta hartu zuenik hartu zuen bidea. Gaztaroko urteak, beriz, harat-honat eman zituen Zavalak, apaiz ikasketak egiten Jesuitekin. Lehenago ere esan dut ez dela gure gizona jendaurrera azaltzeko zalea, baina, hala ere, non edo han irakurria nuen etxekoei beste inori ezer esan gabe alde egin eta sartu zela Zavala jesuitetan. Kontu hori aipatu diodanean, ez digu horretaz deus ere esan nahi izan: hamazazpi urterekin joan zela, bai, baina hortik aurrera beste ezer ez. Hamazazpi, hemezortzi, hemezortzi urte... bizipen biziko adina da hori, memorian arrasto sakona uzten duena, are gehiago ordu arteko girotik urruti dagoen gazte batentzat, Zavala gaztea zegoen bezala: Loiola, Urduña, atzera Loiola, Oña, Xabier, atzera

**Oña... goi mailako ikastoki baino areago dira Zavala-
rentzat, eta ibilbidea zehatz-mehatz azaltzeari ekin dio,
esamesak eta txikikeriak albora utzita.**

Lehenengo Loiolara. Han inguruko auzoetara joaten ginen ostegunetan dotrina erakustera. Niri Urrestillara tokatu zitzaidan. Gustura joaten nintzen. Nire aldean askoz hobeto hitz egiten zuten euskaraz hango neska-mutilek, ni baino gazteagoak izan arren. Mendira ere joaten ginen. Eta hango baserritar-jendearekin hitz egin ere bai. Batean, gogoan dut. Oñatzera igo ginen. Agure batekin topo egin genuen. Nire bi lagunek, erdaldunak biak, zerbait esan zioten. Eta berak honela erantzun zuen: «*No entender*». Orduan aitona-amona asko zen erdaraz tutik ere ez zekiena. Euskal giro hori arnastu egiten zenuen; eta hartarako sentisibilitatea izanez gero, zure barrenean bere kutsua uzten zizun. Niri behintzat horixe gertatu zitzaidan Loiolan pasatu nituen urteetan: joan berrian bi, eta gero beste bi, tartean Urduñan pasatu nuen urtea zela.

Urduñan ere berdin. Opor-egun guzietan mendira. Eta topo egiten genuen jendearekin hitz egin. Erdaraz, ordea. Han hiru probintziantan ibiltzen ginen: Bizkaia, Araba eta Burgos.

Ondoren, 1950 urtean, Burgosko ipar aldean dagoen Oña herrira. Han ere berdin: alde batetik estudioak; bestetik, gure ibilaldiak hara eta hona. Ikusgarria da lurralde hori ere: La Bureba, Tobalina, Caderechas, Valdivielso, Obarenes mendiak... Non-nahi gazteluren bat edo eliza erromanikoren bat... Eta jende jatorra. Beno, egia esan, nik lurralde guzietan aurkitu dut jende ona eta gauza asko erakusten dizuna. Nire txolarteetan historia piska bat ere ikasten hasi nintzen; eta ia-ia bide horretan sartu ere bai. Hartaraz gero, bertso zaharrak biltzea beste batentzat geldituko zen.

Hori, ordea, ez zen horrela gertatu, zorionez. Nola hasi zinen, bada, bertso zaharrak biltzen?

1953 urtean Xabierre etorri nintzen, hiru urterako. Hemengo ikasle gazteenei eskolak ematen nizkien. Bertso

◆
«Xabierren
hasi nintzen
bertso
zaharrak
biltzen,
1953an»

zaharrak biltzen hemen hasi nintzen. Mutiko baserriar bat bazen bere etxeko kanta-paperak sarritan aitatzen zituena. Ekartzeko, bada, haiek esan nion, Eguberrietako oporetatik itzultzerakoan. Ekarri zizkidan. Hogeita bost bat bertsopaper ziren. Orduan nik *regla de tres* bat egin nuen: baserri batean horrenbeste badago, Euskal Herri guzian zenbat? Lehenengo kartaz hasi nintzen biltzen: nire ezagun batzuei eskatu, alegia. Balendin Enbeita zenari ere Xabierretik egin nion eskutitz bat, bertsoak eskatuz; eta bai berak bidali ere. Gero, udarako oporretan Loiolara joan eta handik saiatzen nintzen.

**Zer moduzko harrera egiten zien jendeak zure eska-
riei? Laguntzarik izaten zenuen, ala bakar-bakarrik jar-
dun behar izaten zenuen lan horretan?**

Garai hartan, bartolokeria horiek biltzea barregarri gelditzea zen askorentzat. Hori zertarako? Egia esan behar badut, niri orduan animo gehiago eman zidaten erdaldunek, euskaldunek baino. Hauek, izan ere, garbizalekeria artean ere indarrean zegoenez, bertsoen euskara mordoiloa ez zuten begi onez ikusten. Halakoei erantzuna ematen diet nire lehenengo hitzaldian; 1956an Arantzazun eman nuen hartan. Erdaldunek, berriz, aurreiritzi oker hori ez baitzuten, honelatsu esaten zidaten: «Egin ezazu lan hori; horrek gero eta gehiago balioko du eta».

**Zure ikasle ibilbidea, ordea, ez zen Xabierren amai-
tu. Noranahi joanda ere nola edo hala moldatzen zinen,
beraz, bertsoak biltzen segitzeko.**

Xabierretik Oñara joan nintzen berriz ere, beste lau urterako. Handik udarako oporretan Loiolara edo Donostiara etortzen nintzen, eta segi biltzen.

**Otañoan *Alkar* eta Urruzunoren *Ipuiak* erabakigari-
riak izan omen ziren zuretzat. Zergatik? Nola egin ze-
nuen topo bi liburuokin?**

Horiek Oñan irakurri nituen. Gure estudio-etxe guzietan, izan ere, euskal liburutegi bana genuen, nahiz eta halako urteak ziren. Hura beti zabalik egoten zen, nahi zue-
nak hartu, bere gelara eraman eta irakurtzeko. Nik horrela

irakurri nituen horiek, eta beste batzuk ere bai. Nik garbi-zalekeria, *uzkurtza, bakalduna, Ama Neskutsa, gentza* eta holakoak ezin irentsi nituen. Horrelakoak idatzi eta euskara ona zen. Halako artifizialkeria ez nuen nik maite. Beste bi liburu horietan, berriz, euskara naturala aurkitu nuen, eta beste handiuste horiek erabiltzen zutena baino askoz aberatsagoa.

Jesuiten ikasbidea, beste ordena batzuetakoen aldean, bakar zalea omen da. Zure lana bakar-bakarrrik egin duzu zuk ia beti. Jesuiten eragina al da hori, zure berezko joera, edo halabeharrak eta hala beharrak derrigortu zaituzte hala jardutera?

Ez dakit, ba; nik hala egin dut beti. Baina garaian garaiko kontuak izaten dira. Hala, ni hasi nintzenean, eta bai geroagoko urteetan, gizon bat lan horretarako jartzea, eta ondoren beste lanik gabe uztea ere, oso aurrerakoia izatea zen, eta nik aukera hori izan dut.

ZOKO-GIZON BAT PLAZAREN ERDIAN

Antonio Zavala gazte hura 1959an bihurtu zen aita Zavala, eta hala da guretzat geroztik. Ordurako, ikusi dugun bezala, hartua zuen gero hain emankor gertatuko zitzaion bertso-bidea ere. Bi lan horiek —ikasketak eta bertso bilketa— batera egiteko nola moldatzen den ez dakigu, eta ez dirudi berak interes handirik duenik horretaz hitz egiteko, Meza berria eman zuen urtea aipatu diogunean, ordea, 1959a, berehala zehaztu digu data, hilabetea, eguna, eta gainerako xehetasunak.

Urte hartako uztailaren 30ean apaiztu, eta biharamunean, San Inazio egunez, Loiolan eman nuen meza berria. Eta abuztuaren 11n Tolosan.

Egun honetako oroipena badut. Meza, bazkaria eta jendearekiko harreman guziak bukatu ondoren, etxera bildu ginen. Lehen esan bezala, parroki ondoan zen gure etxea. Ia gaueko hamabiak ziren. Miradoretik kanpora begira jarri nintzen. Eta orduan, alboan den *Zeru-txiki* tabernatik gau-pasazale batzuk kantuan hasi ziren. Zer kantatuko eta Ramon Artola tolosar bertso-jartzaile oparoaren bertso

batzuk: «Bedeinkatua izan dedilla / sagardoaren graziya...». Eta handik bi urtera bertso-sail horrekin eman nion nik hasiera Auspoa sailari, lehenengo liburu horri *Sagardoaren graziya* izenburua erantsita.

Apaiz berri zinela, Valentzia, Ategorrieta, Xabier, atzera Ategorrieta eta atzera Xabier izan dituzu bizileku (edo egoitza nagusi, behintzat). Esaiguzu, labur-labur, zer izan diren zuretzat leku horiek.

Valentzian urtebete egiten genuen, Gandia herrian. Hura ere lurralde ederra da. Han mendia eta itsasoa, biak genituen. Orduan orain hainbeste turista ez baitzegoen, hango plaia luzeetara neguan ere joaten ginen. Baina paseatzera. Kilometroak egiten genituen. Eta mendietara ere bai: Monduber, Mongó, Azafor, Aitana, Mariola... «*Sierra de Mariola, llena de flores...*» ederki kantatu ere bai. Bost laguneko taldea ginen. Hiru gipuzkoar eta bi nafar. Hauetako bat Kodes ingurukoa. Horregatik, tontor guzietatik Kodesko Ama Birjinaren *gozos* izeneko kankak kantatzen genituen: «*De la celestial Sión / donde habitas y nos ves, / Madre de Dios de Codés, / échanos tu bendición*». Gure mendi talde horri ere *La celestial Sión* deitzen genion.

Harremanak ere izan nituen hango herri-jendearekin. Adibidez, igandero hango bailara batera joaten nintzen meza ematera: Marchuquera Alta. Hango Gabon-kankak bildu nituen. Kopla-sail luze bat; haietako bat, hauxe: «*Quisiera asistir a misa / y también a los maitines, / sólo por ver a José / cercano de serafines*».

◆
«Nik neure barruan ez dut hitzik entzuten; gauzak ikusi egiten ditut»

◆
Zure ikasketen artean erretorika ere izango zen, noski. Beharbada izango duzu gogoan beste sermoilariren baten sermoiren bat, bereziki hunkitu zintuena. Eta zu zeu, zer moduzko sermoilaria izan zara?

Eskas samarra. Hizketarako abildade gutxi daukat nik, bai euskaraz eta bai erdaraz. Nik nire barruan ez dut hitzik entzuten; gauzak ikusi egiten ditut. Horregatik, hizketan hasterakoan, nik nire barruan ikusi egin ditudanentzat hitzak bilatu behar ditut, eta lan horrek denbora eskatzen

du; hizketak ez dit horretarako astirik ematen. Horregatik, gaur erantzun beharrak bihar gogoratuko zaizkit. Hori, alde batetik. Bestetik, berriz, ni jendearen aurrean kuxkurту egiten naiz. Ez naiz plaza-gizona, zoko-gizona baizik. Horretaz gainera, nire burua sarritan neke-neke eginda egoten da. Egoera horretan zaudela predikatzen hasten bazara, ez duzu lan onik egingo.

Zoko-gizona izateko, makina bat aldiz hitz egin behar izan duzu, eta izaten duzu jendaurrean. Nola moldatzen zara horrelakoetan?

Batean, gogoratzen naiz, liburu baten probak zuzentzen ari nintzen egun haietan, eta hemengo basilikan predikatu beharra izan nuen. Hiru hitz elkarren segidan esaten ezin asmatu, eta hura zen barregarri gelditzea! Asmo sendo bat hartu nuen bertatik: handik aurrera nire hitzaldi guziak idaztea. Geroztik hala egin dut. Berotasun eta bitzasun aldetik galdu egingo dute horrela sermoiek; baina askoz garbiago, zehatzago eta laburrago hitz egingo duzu. Hala, nik nire homilia esaten ari naizela, edo hobeto esateko irakurtzen ari naizela, jendea adi-adi ikusten dut.

AUSPOAREN HAUSPOA

Aurki izango dira 50 urte Antonio Zavala gazte hark Pello Saikolari bere lehen bertsopapera erosi ziola. Zavalak berak ezin pentsa zezakeen orduan, 1953an, zer-nolako langintzan sartzen zen. Aurki beteko den mende erdi honetan, izan ere, harrigarria da Zavalak bu rutu duen lana. Aitorpena ere, berandu beharbada, baina etorri zaio azkenean, edo etortzen hasi behintzat: omenaldiak, doctor honoris causa izendapenak, eta abar. Horrelako aitorpenek badute, noski, beren alde gozoa, baina baita, Zavalaren kasuan behintzat, beren alde mikatza ere: aztoratu egiten baita gizona, oraindik ere, nola ez, egiteko dituen lanetan murgiltzeko aukera galazten diotelako. Aitorpenak aitorpen, bestelako kontuak ere sarri entzun behar izan ditu Zavalak urte haue-tan guztietan. Herri-literatura, izan ere, ez da beti orain bezala balioetsia izan, eta horixe da, hain zuzen, Zavala-

ri galdetu dioguna, ea duela urte batzuk bere inguruko jendeak baliorik ematen al zion haren lanari.

Batzuek ematen zioten; beste batzuek ez. Batek zera esan zidan: «zuk bildutako material horretatik aukerapen bat egin, antologia bat, eta nahikoa da». Beste batean, Sebastian Salaberriarekin nintzen. Hark bere *Neronek tirako nizkin* liburuarekin irabazi zuen *Agora* saria eta hura jasotzera lagundu nion. Baina handik irteerakoan, gizaseme batek eraso zidan: nik bildutakoek ez zutela argiratzerik mezezi, eta abar eta abar. Baina nik ez nien horrelakoei kasurik egiten. Eta bestetik, berriz, baziren nire lana txalotzen zutenak.

Ramon Atolaren *Sagardoaren graziya* izan zen Auspoako lehen alea, 1961ean. Fetxa seinalatua da hori euskal kulturaren. Zuretzat ere bai? Kontaiguzu zer buuhauste izan zenituen sailari hasiera emateko. Gerora zer izango zen ere imaginatuko zenuen hasterako: hainbestera ino iritsiko zinenik amesten zenuen, edo egitasmu apalagoa izan zen hasieran?

Horrekin hasi nintzen, bai. Gaur beste modu batera hasiko nintzen. Baina nolabait ere hasi egin ginen, eta pozik. Zalantzan egotea izaten da txarrena. Hasi eta segi egin behar da. Nafarrek esaten dutena: *siempre p' adelante*. Nik hori egin dut: estropezuak eginagatik, zutitu eta aurrera beti.

Indiara misiolari joateko eskabidea ere egin omen zenuen behin edo behin. Baiezkoa eman izan balizute, zer izango ote zen gaur Zavalaren lana eta Zavala bera?

Batean, Urduñan nintzela egin nuen. Nik orduan hementzerki urte izango nituen. Nire eskaerari ez zioten kasurik egin. Ni artean ume mukizu bat nintzela pentsatuko zuten, eta arrazoi osoa zuten, bai.

Gero handik bost bat urtera berriz egin nuen. Pro-bintziala Indian izana zen, eta etorri eta hango berri ematen ari zitzaigun ikasleei. Beste gauza askoren artean, zera esan zigun: han bazela aita xahar bat, katalana bera, Gujerat aldeko historia, literatura eta abar aztertua, eta ondorengo bat nahi zuela, bere lanari jarraipena emango ziona.

Nik nire burua horretarako eskaini nuen, bada. Aldi hone-tan ere ez zidaten kasurik egin. Baiezkoa eman izan balida-te, han ere bertsolariak ba omen dira, bat-batean bertsoan egiten dutenak, eta haien emaitzak biltzen, aztertzen eta argitaratzen ahaleginduko nintzen, hemengo bertsoekin egin dudan bezala. Gizakiaren bizitzak bidegurutze asko ditu, eta horietako batean gertatu nintzen ni orduan.

EZ DAGO LARROSARIK ARANTZA GABERIK

Ospeak, ongi merezitakoa denean ere, beti du bere alderdi iluna ere. Gailurrean dagoenari azkar bilatzen zaizko ajeak, eta, aurkitzen ez badira, asmatu egiten zaizkio. Zavalarena ez da horretan salbuespena, eta, lau-dorioekin nahasi, kritikak ere entzun behar izan ditu sa-rrri. Kritika horietako baten arabera, biltze lan hutsa omen da Zavalarena. Alegia, Zavalak bildu bai, asko egin duela, baina aztertu ezer gutxi aztertu duela, eta teo-rizatu, berriz, gutxiago. Egia esan, Txirrita, Pello Errota, Xenpelar eta gainerako bertsolari handiei buruzko libu-ruak irakurtzea aski da hori horrela ez dela frogatzeko: biltze lan hutsa baino gehiago dela Zavalarena. Jakina, datu erdi bat eta susmo eta erdiarekin teoria oso bat erai-kitzen dutenen aldean, apala da, oso, Zavalaren lan teo-rikoa. Apalagoa, baina baita baliagarriagoa ere, edozein tokitatik begiratzen zaiola ere. Halaxe aipatu diogu be-rari.

Bai; batzuek diotenez, nik biltze-lana egin dut; ez az-tertze-lana. Hori inozokeria bat esatea da. Bildu egingo ba-duzu, lehenago aztertu egin behar duzu. Behar dituzunak non dauden batere ez dakizu. Eta orduan hasten zara, ehi-za-zakur bat bezala, usaina handik eta hemendik hartu eta haren atzetik sasi-tarte guzietan barrena. Era horretan, zenbat ibilera batetik bestera kalean eta mendian; zenbat ordu liburutegietan eta artxiboetan; zenbat jenderekin hitz egin; zenbat orri eta eskutitz idatzi; zenbat elkarrizke-ta grabatu... Makina bat kolpe huts eman ere bai; makina bat lan eta ezer ez. Esku hutsik datorren ehiztaria bezala, alegia: mendietan barrena ibili eta ezer gabe etxera. Ezer

gabe ez; jenio txar handiarekin baizik. Erdaraz *trabajo de campo* esaten zaio horri, eta lan astuntzat eta txalogarritzat daukate. Horren astuna ez balitz, gehiagok egingo lukete. Eta hori dena, lehen ezagutzen ez zena ezagutarazteko. Lehen materialak eskaini, alegia. Lanik beharrezkoena horixe da eta. Eta bai aztertze-lana ere.

Aztertu eta bildu, izan ere, lan baten bi alderdiak dira. Azterzea zer da, bada? Bestek argitaratutako lanetan sartu, bere langelatik atera gabe fitxa batzuk hartu, komentario batzuk prestatu eta horiek hitzaldi batean esan? Eta plagio egiten ez badizute, gaitz erdi. Niri makina batek egin dit hori. Besteren lanaz baliatzea da hori. Baina eskerrak eman beharlean, berak dira azterlari jatorrak; eta zu, biltzaile ziztrin bat. Lehengora nator: azterzea eta biltzea lan baten bi alderdiak dira.

Txirrita, Pello Errota, Xenpelar eta abarrekin, haien bizitza aztertu dut, eta beren biografia idatzi. Berdin Bilintx, Pedro Maria Otaño, Udarregi eta beste askorekin. Batzuek biografia luze bat idazteko gaia eman dute; beste batzuek, berriz, laburra. Baina behin ere ez da azterketarik falta izan. Eta gero, orrialdeak eta orrialdeak idatzi.

Txirritaren aipamenak bestelako kontuak ekarri dizkio, antza, gogora, eta oraingo honetan gordin hitz egin digu. Kritikatzen hasita, badu Zavalak ere zer kritikatu.

Txirritaren bizitzarekin sail bat eman berria dute telebistan. Marrazki bizidunetan, alegia. Hori prestatu nahi zutela eta nigana etorri zen horretan zebilen bat, iloben baimena nahi zuela-eta. Nik zera esan nion: «Iloba horiek osabaren bertsoengatik zer esanik izango dute. Baina bertsoek, liburuaren horrenbeste orrialde betetzen dituzte. Baina liburuaren prosa guzia nire-nirea da. Eta prosak, ikusten duzunez, orrialde gehiago betetzen ditu, askoz ere». Holakorik ez zutela pentsatu eta besterik gabe joan zen nire bisitari hori. Baina beren sail hori prestatu zuten eta eman ere bai. Baina ezer gehiago hitz egin gabe; nire baimenik gabe, beraz.

Baina beste liburu batzuetan ere, aztertu eta bildutako lanez gainera, beste lan paralelo bat ere izan dut. Karlisten

lehenengo eta bigarrenengo gerrari buruzko liburuetan, adibidez. Baita Afrikako eta Kubako gerrari buruzkoetan ere. Bertsoak eskaini ez ezik, historia aldetik komeni diren argibide guziak eman ere bai. Aztertu gabe ez da hori egiten.

Eta idatzi gabe ere ez. Biografia eta estudio horiek idazlanak direla uste dut.

Hemen, ikusten denez, denentzako lain dago kritika eta egurra. Zure kasuan, esaterako, zera dio batek baino gehiagok: bildu bai baina sekula argitaratu gabeko material mordoa eduki behar duzula hor nonbait gordeta. Zer diozu?

Nire artxiboarekin mito bat egin da. Ez da jendeak uste duen bezain ugaria. Gauza asko daude oraindik argitara ateratzeko. Baina hurrengo bost urteetan gehien-gehiena ateratzeko asmotan naiz, Jaunak osasuna ematen badit.

◆
«Nire artxiboarekin mito bat egin da. Ez da jendeak uste duen bezain ugaria»
◆

GIZONA EZ DA BERTSOZ BAKARRIK BIZI

Bertsolaritzari dagozkion lanetara mugatu gara orain arte. Zavalak alor horretan egin duen lana besterik egin izan ez balu ere, harrigamia litzateke haren obra. Bertsolaritzari eskainitakoa, ordea, lanaren zati bat baino ez da. Horrez gainera, herri-literaturara gainerako genero ia guztiak ukitu ditu Zavalak. Ukitu bakarrik ez: joratu ere bai, eta gehienetan, gainera, ildo berriak ireki. Are gehiago: gainerakook ikerketaren goldea non pasatua badugu gaur egun, Zavalak alorra prestatu digulako da kasu askotan. Kontapoesia, herri-narrazioa, esaera zahar... zer ez ote du Zavalak landu?

Eta, galdetzen hasita, zein genero ote du Zavalak berak gustukoak? Eta zer balio ikusten dio genero bakoitzari? Galdera horri, ordea, bere seme-alabetan gustukoena zein duen esan dezala eskatzen zaion gurasoaren gisan erantzun dio (aita) Zavalak:

Denak ditut gustukoak. Bestela ez nituzke egingo. Eta balio berdintsua ikusten diet: arbola beraren adarrak baitira; herri-literaturaren emaitzak denak ere.

Beste edozeinek, zuk dakizunaren laurdenaren laurdenaren sekulako teoria osatuko zukeen aspaldi. Zuk, ordea, ez dakit teoria gorrotatzen duzun, ala teoria egiteko joerari eutsi egiten diozun. Bildu dituzunak bilduta, ez al duzu ikusten corpus hori aztertu eta arrasto teoriko batzuk ateratzeko premiarik?

Nik ez dut horretarako astirik izan. Teoria piska bat egin dut. Oiartzunen eman nuen hitzaldia, adibidez: *Pensamiento intuitivo y discursivo en la poesía popular vasca*. Mokoaren liburuari egin nion hitzaurrean, berriz, esan-modu edo modismoei buruz jardun nintzen. Baina lehen esana: denborarik ez dut. Lehen pausoa eskuratu ditugun materialak argitara ateratzea da. Eta gero gerokoak.

Zuk bildutako esaera zaharren bilduma berria da nire libururik kuttunenetakoa. Nik behintzat balio literario handia ikusten diot liburu horri (ere). Nola juzgatzen duzu zuk zeuk bildutako materialen literaturtasuna (generoka)?

Eskerrik asko. Baina nirea baino ugariagoa duzu Gotzon Garaterena. Nire bi liburu horiek berriro argitaratu beharko lirakeela esaten dit Joakin Berasategik, aspaldian agortuta daude eta. Zerbait egingo dugu. Baina beste esaera zahar batzuk eskuratu ditut, eta ez dakit zer egin. Edo lehengo biak atera, eta haietara geroztik bildutakoak erantsi, ala hirugarren liburu bat atera.

Beste batzuek, berriz, Auspoaren liburuetan prosazkoak dituzte gogozkoen. Prosa jator, bizi eta aberats hori, alegia. Euskaraz pentsatutako euskara, alegia, euskara hori urritzen ari zaigu eta.

ETORKIZUN BAT GURE IRAGANARENTZAT

Euskaltzaindiak 1960tik 1982a bitartean antolatutako Euskal Herriko Bertsolari Txapelketaren sei edizioetan epai-mahaiko izan zen sarri aita Zavala. Gero, berriz, txapelketen antolakuntza Bertsozale Elkarteak hartu zuenetik, eginkizun horretatik urruti ibili izan da. Plazarik plazako bertso-saioetara ere maiz joaten zen ga-

rai batean. Orain, berriz, gutxitan. Basarri eta Uztapide lagun handi zituen Zavalak, eta gainerako bertsolari gehienak ere bai. Oraingoekin ez dakigu nola moldatzen den, eta zera galdetu diogu: ea aspaldi honetako bertsolaritza jarraitzen duen, ea ezagutzen duen azken bi hamarkada hauetako bertso-martxa.

Ez dakit zer esan. Garai batean bertsolari saioetara joaten nintzen. Aspaldian ez naiz izan. Bertso zaharrekin nahikoa dut.

Juan Mari Lekuonak Basarriren proiektua deitzen duena ote da gero Amuriza, Egaña eta abarren bidetik mamitu dena?

Ez dakit. Baina Basarriren proiekturik ba al zuen? Hark han eta hemen bertsolaritzari buruz idatzitako idazlanak bildu nituen, eta liburu batean atera. Gai horretaz hark idatziak eta nik aurkitu gabeak izango dira, hala ere, beste batzuk. Basarriren prosa nolakoa zen jakiteko, horixe da liburu bakarra. Argitaratutakoa, Lekuona liburu horretaz baliatu zen bere lan hori egiteko, *Basarriren bertsolari proiektua* izena erantsiz. Lekuonak ondo egin zuen; baina gero jendeak gehiago irakurri eta aitatu du Lekuonaren lana, Basarriren liburua bera baino. Irakur dezatela Lekuonarena; baina gorago joan, iturri-raino alegia, eta Basarriren prosa ere irakur dezatela.

Bat-bateko bertsolaritzari dagokionez, zein dira, zure ustez, XX. mendeko mugarririk garrantzitsuenak?

Zerorrek ere badakizu hori nik bezain ondo edo hobeto. Zein izango dira, ba? Txirrita, Uztapide, Basarri, Xalbador, Lasarte, Lazkao-Txiki...

Lehenago ere aipatu dugu, baina non dago eta zer da, jakin badaiteke, zure artxiboa? Zer material klase da?

Materialik baliotsuena bertsopaperak izango dira. Sarritan, salbatu den ale bakarra. Eta betiko galdu direnak,

◆
«Aspaldian ez naiz bertsolari saioetara joan. Bertso zaharrekin nahikoa dut»

zenbat izango ote dira? Hurrena, bertso-koaderno batzuk. Nire apunteak... Liburuak... Zinta batzuk...

Zer ordenamendu dauka?

Azterlari guzien edo gehienen paperek izan ohi dutena: eskuratu alean, leku bat ematen diozu, eta besterik ez. Biltzen ari zarela, izan ere, aurrerantzean zer eskuratuko duzun ez dakizu. Ez daukazu artxibo-proiekturik egiterik. Ez duzu artxibo hori denborarekin hartuko duen osotasunean ikusten. Horregatik, nirea ez da artxiboa, karpeta-pila bat baizik. Holako bilketak pilatu eta gero ordenatzen dira jendearentzat. Artxibo gero bihurtzen dira. Nire arkin ere berdin egin beharko da. Horretan hasten denak ez du lan erraza hartuko. Labirinto bat irudituko zaio. Niretzat ez; niretzat ez da labirintoa. Nik badakit gauzak non dauden. Horixe da azterlari gehienek ordena: berek badakitela gauzak non diren.

Nire artxiboarekin zerbait egin nahirik etorri zaizkit pare bat aldiz. Baina etorri diren horiek, berek aurretik gauzak pentsatuta. Nirekin hizketan hasterako kondizioak jarri. Baina kondizio horiek okerbideetik zihoazenak, eta ez dugu ezer ere egin. Ni kondizio horiek kentzen ahalegin-du, eta berek ez nahi, berek asmatutakoak ziren eta. Horrela ezin ezer ere egin. Zergatik ez dira aurretik ezer pentsatu gabe etortzen? Baina ni etsita nago. Gelditzen zaizkidan urte pizarretan bakean utz nazatela; eta gero nahi duenak nahi duena egin dezala nire paperekin.

Kanpotik begiratuta, gizon batek egin dezakeen guztia eta askoz gehiago egin duzu zuk. Zuk zeuk, hala ere, izango duzu egin gabe utzitako zerbaiten damurik.

Asko gainera. Laguntza apur batekin askoz gehiago egin zitekeen. Eusko Jaurlaritzako ateak bi aldiz jo ditut nire egitasmo bat azaltzarren. Herri-prosa hori nola ugaltu, alegia. Bietan idazki bat utzi ere bai. Baina hango jaunek ez dinate erantzun ere egin. Niri gauza bitxia gertatu zait: herri-jendea konbentzitzen dut, eta bertso zaharrak esatera eta kantatzera, eta baita idaztera ere ekarri dut. Baina jende eskolatua ez dakit nire esanetara jartzen. Nire errua izango da.

ERDARAZ ERE FUERTE...

Zavalak ez dio inoiz ere muzin egin gaztelaniari, eta gaztelaniaz eginak ditu bere azterlanik aipagarrienetako batzuk (besteak beste, «Bosquejo de historia del bertsolarismo», urteetan erreferentzia nagusi —eta ia bakarra— izan den lan bikaina). Azterketa erdaraz bazen ere, aztergaia euskarazkoa zen horrelakoetan. Azterlanok gaztelaniaz egitearen arrazoia ere aipatu izan du Zavalak inoiz. Esaterako, «Pensamiento intuitivo y discursivo en la literatura popular vasca» hitzaldiaren atarikoan, honako hau dio: «Pero las ideas que deseo verter no sabría expresarlas en nuestra lengua de forma medianamente inteligible, además de exigirme más esfuerzo y tiempo del que puedo disponer». Horrez gainera, azken urteotan gaia ere erdarazkoa duten lanetan dihardu, euskarazkoak utzi gabe, Zavalak. Gaztelaniazko narrazioak dira gehienak, Zavalak berak han-hemenkako erdal hiztun bikain zenbaitekin izandako solasen fruitu. Ikerlanak ere badira, ordea, tartean, Zavalarenak berarenak zein beste ikerlari batzuenak. Nola narrazioak hala ikerlanak, Sendoa agitaletxearekin argitaratu ditu Zavalak, hortxe aurkitu baitu bere Auspoarentzat kabia, Joakin Berasategiren suaren epelera. Erdararekiko joera horren arrazoi berri eman diezagula eskatu diogu, beraz, Zavalari.

Gutxiegi erabili dut erdara. Beranduegi ikusi dut hori. *Euskal erromantzeak* liburuan, hitzaurrea euskaraz eta gaztelaniaz idatzi nuen; eta gero, erromantze bakoitzaren erdal itzulpena. Bertsio bat baino gehiago baldin bazuen, bertsiorik osoena itzultzen nuen. Hori egitearekin, liburu horrek izan du oihartzuna bai Espainian eta bai kanpoan ere. Beste liburuek izan ez dutena. Eta hori, euskara hutsez daudelako. Azkuek ere, bere kantutegian, kanту guzien erdal itzulpena jartzen du. Manuel Lekuonak ere, euskal bertsoak eskaintzen dituenean, erdal itzulpena alboan jartzen die. Hori egitea es-

◆
«Damututa nago. Euskara hutsean jardunda, nire liburuei oso muga estuak jarri dizkiet»
◆

katzen zuten liburuak badira. Adibidez, karlisten gerrateen bertso-liburuak. Damututa nago. Horrela eginez, nik neronek nire liburuei oso muga estuak jarri dizkiet. Hala, kanpotik ezeren oihartzunik ez dator.

Hori Erdal Herrian. Euskal Herrian, berriz, zor zaien oihartzuna ere ukatu egiten diete. Zera esan nahi dizut: askok eta askok Auspoa sailean sartu, komeni zaiena hartu, beren idazlanetan argitaratu eta gauzak nondik hartu dituzten esan ere ez. *Plagio* hutsa, errespeturik gabekoa. Batek, ez zait ahazten, Auspoa-tik bertso-sail asko oso-osorik hartuak zituen bere liburuan, nondik zituen esan gabe. Baina sail bat beste baten liburutik hartua zuen; eta orduan bai: nondik zituen esan ez ezik, egundoko gorantzak egiten zituen biltzaile horrentzat. Holakoek niri alde bate-tik mina ematen didate; eta, bestetik, lotsa: lotsagabeak besteei ematen dien lotsa.

Orain, berriz, erdarazko narrazioak eta historiak biltzeari ekin diozu. Zer dela eta? Zer topatu duzu orain-go zeure berriemaile aldunengan?

Lehen ere esan dizut kanpoko baserritar eta artzai jendearekin askotan hitz egin dudala. Gustatu ere bai. Euskal Herriko jende-mota horrengan liburu-gai asko zegoela ikusi nuen; eta atera ere egin ditut. Era berean, erdal herrietako jende horrengan liburu-gairik bazegoela berehalaxe ikusi nuen. Baina euskarazkoekin nahiko lana baneukala eta nire buruari atzeraka tiratzen nion.

Egun batez, ordea, Bilintxen probak zuzentzen bukatutakoan, hain zuzen, nire buru nekatuari atsedean pixka bat ematearren, atera egin nintzen. Kasedaraino joan eta han aitona batekin topo egin nuen. Hizketan hasi eta oso gauza jakingarriak kontatu zizkidan. Etxera etorri eta hark kontatutakoak idazten hasi nintzen. Ordura arte nire buruari atzeraka tiratzen nion bezala, handik aurrera aurreraka tira nion. Aitona hori sarritan bisitatu nuen, eta haren esanekin lau liburu bete nituen: *Las tardes de la Bard en a* ize-narekin. Haren aurretik beste bat argitaratu genuen, ordea: Indalezio Zaballa: *La última trova*. Gero etorri direnak: Hilarrio Jarne: *Junto al fogaril de Atarés*, Aragoikoa; Justo Peña: *El*

pastor del páramo, Burgoskoa; Juan Rugarcía: *En la Ribera del Carés*, Asturiaskoa; Juan Balbín: *Entre los olivos de Jaén*; Daniel Cuesta: *En la Montaña de León*. Honi libroleonés del año aitopena eman zioten 1996 urtean. Ondoren, Félix Lumberas: *Cuando los ciegos guían*, Errioxakoa; Alfredo Caldevilla: *Una vida en los Picos de Europa*; Bonifacio García: *Los merineos*, Burgoskoa; Diego Rodríguez: *Aprendiz de gañán*, Badajozkoa; Eloy Tejada: *Castejón y el ferrocarril*; Francisco Argandoña: *Lezáun, pie de Sierra Andía*, Nafarroakoa; eta Antonio Rodríguez: *En la reserva del Saja*, Kantabriakoa.

Bolada honetan Uztapideren bi liburu berri horiekin lanez itota ibili naiz. Atañoren *Jesusen bizitza* prestatzeak ere denbora asko eramán dit. Lotura horietatik orain askatu dut nire burua. Hala, erdarazko beste liburu batzuk berehalaxe agertuko dira. Nongoak? Extremadurakoak bi; besteak, Leongoa, Jaengoa, Aragoikoa, Errioxakoa, Soriakoa, Galiziakoa...

Era horretako liburuak asko egin ditut euskaraz. Baina hemen oihartzunik ez dute. Hemen San Juan Bataiatzailearena da: basamortuan predikatzea. Erdarazko liburuek beselako harrera dute, bai. Hori ikusteak niri pena ematen dit; baina halaxe da.

Nik, esan bezala, zalantza handiak nituen erdarazko liburu horiekin hasiko ote nintzen edo ez. Baina hastera bultzatu nindutenak, bi izen aitatu dizkizut: Uztapide eta Pedro Berrondo apaiz jauna.

Batean, Uztapideren etxean nintzela, atzerriko aitonen ahotik entzundako gertakari eta pasadizo batzuk kontatu nizkion, liburu-konturik ezertarako aitatu gabe. Eta horra zer den gizon argia izatea. Hark bat-batean honela esan zidan:

— Zergatik ez duzu kontu horiekin libururik egiten?

Han gaia bazegoela berehala ikusi zuen hark. Nik erantzun nion:

— Bai; baina zer esango du jendeak ni erdarazko libururik argitaratzen hasten banaiz?

Eta hark:

— Jendeak esango duenari ez zaiozula kasurik egin. Gauza horiek merezi dute publikatzea eta egin ezazu.

Pedro Berrondo jaunari agertu nion nire kezka: erdaraz hasi eta jendeak zer iritziko zion. Eta hark:

— Ez egin jendeari kasurik. Hori lan bera da, bi hizkuntzetan egina.

Esan bezala, laster etorriko dira beste erdal liburu batzuk. Baina euskarazkoak utzi gabe. Argitaratu gabeko bertso zaharrak ere laster aterako ditut, zenbait liburutan. Hori, noski, Jaungoikoak orain artean bezala osasuna ematen badit; eta zu bezalako inor etortzen ez bada, denbora galazartera.

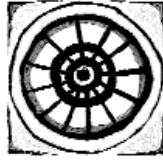
Baina hemen ere kontu zelebrea da. Jende asko etortzen zait honela galdetuz: «Halako liburua noizko? Halakoren bertsoak aurki al ditugu-edo?». Baina inor ere ez dator honela esanez: «Halako lana egiteko laguntza hauek emango dizkizugu». Dena nire kontura: debaldeko lana egiteaz gain, neronek pagatu behar joan-etorriak, lanaren gastuak, inprenta-gastuak, egileei pagatu neronek liburua prestatu ondoren...

AZKEN HITZA

Amaitu beharra daukagu. Lan harrigarria egin duen gizon harrigarri baten sekretua argitzea zen hasierako nire asmoa. Saiatu, saiatu naiz horretan. Ez dakit, ordea, ezer askorik argitu ote dugun. Galdetuak galdetu eta erantzunak erantzun, beharbada uste nuena baino sinpleagoa da kontua. Gaiarekiko lilura eta lanerako kemena beste sekreturik ez du aita Zavalak. Berez, edonoren esku behar luketen dohainak dira horiek biak. Izan, ordea, uste baino eskasagoak dira, tamalez, gaur egun. Lanerako kemena nortasun kontua ere izan liteke, baina gaia zinez maitea behar du izan, hainbeste urtetan eten-gabe haren jiran jarduteko. Zer ikusten ote du, bada, aita Zavalak herri literaturan, hartaz horrela maite eta lanmintzeko?

Heriaren arnasa hortxe dagoela. Gutxi dela uste al duzu? Eta, gehiago nahi baldin baduzu, herriaren arima. Hori baino gehiago esaterik ez dagoela uste dut.¶

Egunen
gurpilean

kultura • 97

Iluntasunaren argitan

JOSEBA BALERDI

literatura • 101

Urruzuno saria, ohiko bidean • Durango, orain bai?

- Antzerkigintza, kateak hautsiz
- Zinemagintzaren kontraesanak

URTZI URRUTIKOETXEA

soziolinguistika • 106

Euskararen ajeak eta sendabelarrak

- Hizkuntza gutxituekiko ospakizun antzua
- Hizkuntza gutxituekiko interesa areagotzeko marketing-proposamenak

IÑAKI MARTINEZ DE LUNA

telepolis • 112

Informazio Gizartearen onurak eta malurak

- e-criminality • *Cyber Pearl Harbor* • Navarra.SI
- Informazio Gizartea 2001-2005
- Eraberrikuntza garapen ekonomikoaren suspertzaile
- Ezagutza-espezieen eboluzio genetikoa

AMATIÑO